

כבה
עליהם
הד
בג'ג'ית

'הכל בפיו והרצות נתונה'

לקראת חג-השבועות ה'תשע"ה הבעל"ט

למה לכפות?!

אחד התיאורים המופלאים בחז"ל להתרחשויות סביב מעמד הר סיני, הוא האיום-האלוקי שכפה על עם ישראל את קבלת-התורה:

מסכת שבת פח, א.

"וַיִּתְּצֵבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר", אָמַר רַבִּי אֲבָדִימִי בַּר חֲמָא [בַּר חֲסָא], מְלַמֵּד שְׁכָפָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עָלֵיהֶם אֶת הָהָר כְּגִיגִית, וְאָמַר לָהֶם, אִם אַתֶּם מְקַבְּלִים הַתּוֹרָה - מוֹטָב. וְאִם לֹא - שָׁם תִּהְיֶה קְבוּרַתְכֶם.

אָמַר רַב אֲחָא בַּר יַעֲקֹב, מִכָּאן מוֹדְעָא רַבָּה לְאוֹרֵייתָא. אָמַר רַבָּא, אִף עַל פִּי כֹן - הַדּוֹר קִבְּלוּהָ בִּימֵי אַחֲשָׁוְרוּשׁ. דְּכָתִיב, (אסתר ט) "קִיְּמוּ וְקִבְּלוּ הַיְּהוּדִים" - "קִיְּמוּ" מֵה שֶׁקִּבְּלוּ כָּבֹד:

אָמַר חֲזַקְיָה, מֵאִי דְכָתִיב, (תהלים עו) "מִשְׁמִיִּם הִשְׁמַעַת דִּין, אֶרֶץ יִרְאֶה וְשָׁקְטָה". אִם "יִרְאֶה" לָמָּה "שָׁקְטָה"? וְאִם "שָׁקְטָה" לָמָּה "יִרְאֶה"? אֲלֹא בַּתְחִלָּה "יִרְאֶה", וּלְבַסּוֹף "שָׁקְטָה". וְלָמָּה יִרְאֶה? כְּדֵרִישׁ לְקִישׁ,

דָּאָמַר רִישׁ לְקִישׁ, מֵאִי דְכָתִיב, (בראשית א) "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי". ה"א יְתִירָה לָמָּה לִּי? מְלַמֵּד שֶׁהַתְּנָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עִם מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית, וְאָמַר לָהֶם, אִם יִשְׂרָאֵל מְקַבְּלִין אֶת הַתּוֹרָה - אַתֶּם מִתְקַיְּמִין. וְאִם לֹא - אֲנִי מַחְזִיר אֶתְכֶם לְתוֹהוֹ וּבֹהוֹ:

רש"י שבת דף פח/א

מודעא רבה – שֶׁאִם יִזְמִינֶם לְדִין לְמָה לֹא קִיִּימַתֶּם מֵה שֶׁקִּבְּלַתֶּם עֲלֵיכֶם, יֵט לָהֶם תְּסוּבָה, שֶׁקִּבְּלוּ בְּאוֹנֶם:

וידועה השאלה: וכי לא הקדימו ישראל נעשה לנשמע עוד בטרם מעמד הר סיני, מנדבת לבם הטהור וכפיה זו למה לי?

ורבו התירוצים שנאמרו בזה:

תירוצ התוספות שבת דף פח/א

כפה עליהן הר כגיגית – ואף על פי שכבר הקדימו נעשה לנשמע? שֶׁמָּא יֵהִיו חוֹזְרִים כְּשִׁירָאוּ הַאֵשׁ הַגְּדוֹלָה שִׁנְאֵתָה נִשְׁמַתָּן.

וכבר הקשה מהר"ל ב'תפארת ישראל' [פרק לב] על תירוצ התוספות:

...ולפי הנראה אין הדברים האלו ברורים, לומר כי ישראל יחזרו מקבלת התורה אשר לא יסוף זכות זה [=של הקדמת נעשה לנשמע] מזרעם וזרע זרעם עד עולם, ומה זכות הוא זה? שמא אם לא כפה עליהם ההר היו חוזרים?

ועוד, [ש]יכפה עליהם ההר כשיהיו חוזרין ולא עתה?

ותירץ המהר"ל על דרך הדרוש:

... אבל מה שכפה עליהם ההר, שלא יאמרו ישראל: אנחנו קבלנו התורה מעצמנו, ואם לא היינו רוצים, לא היינו מקבלים התורה, ודבר זה לא היה מעלת התורה, כי התורה כל העולם תלוי בה, ואם לא היתה התורה היה העולם חוזר לתהו ובהו, ולפיכך **אין ראוי שתהיה קבלת התורה בבחירת ישראל**, רק שהיה הקדוש ברוך הוא **מחייב ומכריח אותם** לקבל התורה שאי אפשר זולת זה, [=כדי] שלא יחזור העולם לתהו ובהו.

ואל יקשה, סוף סוף היה בחנם מה שכפה עליהם הר כגיגית שהרי כבר אמרו נעשה ונשמע, דזה לא קשיא, דודאי עיקר הדבר לא היה בשביל שלא יחזרו, **דלמה יחזרו?** כיון שכבר אמרו נעשה ונשמע.

רק שדבר זה ראוי מצד עצמו כי איך תהיה התורה שהיא שלמות כל המציאות על ידי שכך בחרו ישראל לקבל התורה, ואם כן שלמות העולם היה **תולה בדבר אפשרי שהיה אפשר שיקבלו ואפשר שלא יקבלו**, ולכך כפה עליהם ההר כגיגית שאם לא היו מקבלים התורה שם תהא קבורתם...

ולכך כפה עליהם ההר כגיגית לומר שהם מוכרחים לקבל התורה, **וכל דבר שהוא מוכרח ומחויב אין כאן הסרה וביטול אחר שהוא מוכרח.**

וכך מוכח במדרש בפסוק ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו כשבא הקדוש ברוך הוא לתת תורה על הר סיני כפה עליהם ההר כגיגית שיקבלו תורתו, וכיון שכך **הרי ישראל אנוסתו של הקדוש ברוך הוא ואצל אנוסתו כתיב ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו** ולא כן אצל מפתח. מפני שמשפט האונס כפי מה שהיה המעשה, כי המאנס היה מכריח הבתולה על האישות וכל דבר שהוא מוכרח הוא מחויב, ולכך לא יוכל שלחה כפי אשר הוא עושה בעצמו האישות ההכרחי לכך לא יסור כלל. ולכך כפה השם יתברך עליהם ההר כגיגית להיות החבור הזה הכרחי, וכל זיווג וחבור הכרחי אין סלוק והסרה כמו שהוא אצל המאנס אשה:

אך סוף-סוף יקשה גם לדעתנו: ממה נפשך, אם רצה הקב"ה **'לכבול' את עצמו, שהוא 'לא יוכל לשלחה כל ימיו'** [אפילו תהא האומה היהודית בבחינת חגרת ואפילו סומא] כדין **'אנוסה'**, הרי כאן לא היתה אומתנו **'אנוסה'**, אלא אדרבה, כנסת ישראל היתה **'ארוסה'** ש'הציעה לו נישואין' מתוך אהבה?

ואם התכוון 'לכבול' אותה, שהיא לא תעזבנו לעולם, הלא הלכה מפורשת¹ היא, שאם ה'אנוסה' איננה רוצה בו, אזי אין כופין אותה לחיות עמו וגם על המאנס לא חל הדין שלא יוכל לשלחה כל ימיו, אלא נותן קנס ודיו, והדרא קושיא לדוכתא מהי תועלת ה'כפיה'?

בין 'מוכר עצמו' ל'מכרוהו ביד'

רעיון דומה העלה גם רבנו ז"ע בלקו"ש, שתכלית ה'כפיה' היא אמנם כדי להפוך את הקשר בין קוב"ה לכנס"י ל'בלתי הפיך', אלא שהרבי הציע דוגמה שונה:

ויש לומר הביאור בזה:² בענין ביטול של עבד אל המלך שאינו מציאות לעצמו כ"א כל מציאותו היא מציאות המלך, יש כמה אופנים:

כאשר הביטול וקבלת עול הם מצד האדם העבד, שהוא קיבל על עצמו להיות עבד המלך, הרי בביטול זה יש בדקות גם תערובת של מציאות האדם, שהרי סיבת היותו לעבד וסיבת ביטולו הוא **מצדו**, **שקיבל העול מרצונו**.

ואמיתית ענין הביטול הוא, כאשר הביטול הוא **לא מצד העבד** שהוא קיבל עליו אדנות המלך, אלא כאשר הביטול בא **לגמרי מצד המלך עצמו**, שהמלך עושה אותו ל עבד.

וזוהי פנימיות הענין דכפה עליהם הר כגיגית, דאז נשלם הענין ד'עבדי השם' בתכלית, שביטולם להקב"ה אינו תלוי במציאותם, **שהם הקדימו** נעשה לנשמע אלא **מצד הקב"ה**, שאז הרי נוסף ע"ז שהביטול הוא בעצם מציאותם, הוא גם אמיתי ופנימי יותר **כי הם מוכרחים...**

ובהערה 19 שם מוסיף רבנו ומדמה זאת לעניין בהלכה:

זהו הטעם על זה שהשעבוד דעבד שמכרוהו ב"ד הוא שעבוד גדול יותר מהמוכר עצמו, דמכרוהו ב"ד **רבו מוסר לו שפחה כנענית**, משא"כ המוכר עצמו ועוד חילוקים [קידושין יד, ב] כי המוכר עצמו הוא **ברצונו** וכשמכרו אותו ב"ד הוא **על כרחו**!

¹ רמב"ם הל' נערה בתולה פ"א ה"ג
² לקו"ש חל"ו ע' 15.

וי"ל סימוכין לרעיון של רבנו בכפל לשון הכתובים:

ספר שמות פרק יט

(ה) וְעַתָּה אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקִלִּי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהֵייתֶם לִי סֻגָּלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ: (ו) וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מְמַלְכֶת כְּהֻנִּים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

דלכאורה היה לו להמשיך חלקי-התנאי: 'אם שמוע... ושמרתם... והייתם לי סגולה... וממלכת כהנים וגוי קדוש'... ולמה בפסוק שלאחריו מתחיל כמו עניין חדש: "ואתם תהיו לי וגו'?"

אלא שהפסוק הראשון מדבר: 'ועתה' פירש"י: אם אתם תקבלו עליכם'... ועל זה השיבו ישראל [שם פסוק ח]: כל אשר דבר ה' נעשה – בחינת 'מוכר עצמו'.

אך בפסוק השני קובע הקב"ה עובדה, ללא תנאי: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", תרצו או לא תרצו – בחינת 'מכרוהו בית דין'.

ואם תאמר: אמנם מה ש'מוסרין לו שפחה כנענית' ב'מכרוהו בית דין' מהווה הוכחה לעוצם ביטולו, אבל מאי 'מעלה' יש בזה במישור הנמשל-הרוחני?!

ואולי אפ"ל שרומז בזה, אשר מי שהגיע לרמת ביטול כה מוחלטת, אפשר 'למסור' לו את 'הנפש הבהמית' [=שפחה כנענית], שיהיה בבחינת 'בשני יצריך', כדי שיוליד גם ממנה 'אהבה ויראה' הנקראים 'תולדות', עד ש'הבהמית וילדיה תהיה לאדוניה' לקוב"ה...

**בין 'תורה שבכתב' ל'תורה שבעל פה'
במדרש נקט בסגנון שונה לבאר את התמיהה:**

מדרש תנחומא נח פרק ג

...ואם תאמר על התורה שבכתב כפה עליהם את ההר? והלא משעה שאמר להן מקבלין אתם את התורה, ענו כלם ואמרו: נעשה ונשמע! מפני שאין בה יגיעה וצער והיא מעט.

אלא אמר להן **על התורה שבעל פה**, שיש בה דקדוקי מצות קלות וחמורות והיא עזה כמות וקשה כשאל קנאתה לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקב"ה בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו שנא' ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך (דברים ו').

ויקשה להבין הדברים כפשוטן:³ **כי מה שייד להבדיל בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ? וכי על מה אמרו נעשה ונשמע, על תורת ההבל של צדוקים וקראים? ואיך תצויר איזו מצוה מבלי תורה שבע"פ? מה זה תפילין וציצית וארבע מינים וכל המצות עשה ול"ת?**

ואם הכוונה על תקנות וסייגים של חז"ל, הרי [א] גם זה בכלל הלאו **דלא תסור שזה בתורה שבכתב!** ו [ב] בפועל לא הותחל [=ענין התקנות וגזירות] עד בית שני!

ויש שפירשו בזה שמה שכתוב במדרש שהכפיה היתה על 'תורה שבעל פה', כוונתו על **תורת הנסתר**, שבזה יש כן מקום לכאורה, לקבל **נגלה בלא נסתר** הנסתר לה' אל' והנגלות לנו ולבנינו **וכמו שקרה כן אצל גדולי חכמי ישראל...**

ועל הגליא שבתורה אמרו **נעשה ונשמע**, אבל על **הנסתר** היה צריך לכפות עליהם הר **כ'גיגית'**, שרומז שזה כמו **מקיף ומרחף מלמעלה**, מבלי השגה גמורה כמו הנגלה, כמו השגת המציאות ולא המהות ואם לא ישתדלו בזה להשיג עד כמה שאפשר להשיג הרי **שם** [=ברובד הפשט] תהא קבורתם, היינו, שישארו **'קבורים' בגוף הפשט** ולא יזכו לגילוי וחיים של נשמת ופנימיות התורה.

אבל בימי מרדכי ואסתר קיבלו עליהם ברצון גם **נסתר** שבתורה, כי ראו שגם בגלות שכינה עמהם ואפשר להגיע מדרך הטבע גם ללמעלה מדרך הטבע, ומהנגלה אפשר להגיע אל הנסתר ומאסתר לשון הסתר, נעשה מגלת אסתר - גילוי ההסתר:

אמנם גם פירוש זה קשה להולמו בדברי מדרש תנחומא, שהרי לשון המדרש היא: **'תורה שבעל פה' ולא מסתברא לאוקומי דווקא ב'תורת הנסתר' וכי ה'נגלה' איננו 'תורה שבעל פה'?**

וגם המדרש תנחומא עצמו, מנא ליה שמדובר ב'תורה שבעל פה'? הלא ב'איוס' של הקב"ה נאמר: **'אם אתם מקבלים את התורה'** [=סתם] ולא נאמר **'שבעל פה'**, א"כ העיקר חסר מן הספר...

³ בכל הבא לקמן ראה 'רשמי ביאורים' על מסכת שבת [א. מטוסוב] ע' מג.

ושמעתי מתרצים: הרי אמרנון גר שנתגייר **כקטן שנולד** דמי וכיון שנתגיירו במתן תורה **א"כ אין שום התחייבות עליהם במה שקבלו קודם לזה**, ע"כ צריך הי' לכפותם.

והנה מקשים על יעקב אע"ה איך נשא שתי אחיות? ובפרט לפי המדרש שגם בלהה וזלפה אחיות היו, בנות פלגשי לבן, ותירצו: כיון שנתגיירו ונעשו כקטן שנולד ועפ"י דין גר מותר באחותו ע"כ שפיר נשא אותן יעקב אע"ה.

ורמזו תשובתם בכוונת הגמרא:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף י/א

הוא היה אומר: עשרה דברים קשים נבראו בעולם: הר קשה ברזל מחתכו וכו'

כלומר, הגם ש'הר קשה' דהיינו, **קשה**: למה כפה עליהם **הר** כגיגית? הלא אמרו נעשה ונשמע וקבלו מרצונם הטוב את התורה?

והתירוץ: **ברז"ל** [ר"ת בלהה רחל זלפה לאה] **מחתכו**! דהיינו אעפ"י שהמה היו אחיות ובכל זה נשא אותם יעקב משום דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי כ"כ כאן ודפח"ח...

ברם, גם דברי דרוש אלו אינם פותרים את הקושי, שאף אם נימא שהבטחתם הראשונה להקדים נעשה לנשמע, נתפוגגה עקב התגיירותם, עדיין אין זה מחייב לפתוח ב'איוס' כה חמור עליהם, ינסה הקב"ה תחילה לשלוח להם פעם שנית באדיבות את ההצעה: **רצונכם לקבל את התורה?** והם בוודאי יענו [גם לאחר גיורם] ויאמרו: **נעשה ונשמע**, בקל וחומר ממה שענו כן בטרם התגיירו...

'פנימיותה של הגיגית'

בעל התניא מבאר את ה'כפיה' הזו על פי פנימיות התורה, שאין הכוונה ל'איוס' שימחצם מתחת לכובד ההר⁴, כנשמע בפשטנות, אלא ב'כפיית-השפעה' של אהבה עליונה על נשמתם, עד שלא יכלו לסרב:

⁴ וע"כ אין הדברים כפשוטם, לא רק בגלל שנס גדול כזה היה לו לכתוב **מפורש במקרא** [וראה ב' הפירושים של רש"י עה"פ פשוטו ומדרשו], אלא גם מפני שאילו התכוון חלילה למחצם, לא היה עושה את ההר כ'גיגית' שהיא חלולה ואיננה מוחצת כלל את מי שתחתיה...

ואיך יבאו לבחי' בטול גדול כזה? הנה לזה היה ענין ש'כפה עליהם הר כגיגית' שהוא בחי' וימינו תחבקני דהיינו התגלות אהבה העליונה מלמעלה על ישראל כמ"ש אהבתי אתכם אמר ה', **שאהבה זו תחבקני לכנס"י ומקפת אותו מכל צד אפי' לבחי' אחוריים עד שאינו מניחו לפנות ממנו ומוכרח להיות עומד עמו פב"פ**. דהיינו שע"י אהבה עליונה זו, נתעורר ג"כ האהבה בנשמות ישראל עד שבאו למעלה ומדרגה שהקדימו נעשה כו'....

וזהו ענין שכפה עליהם 'הר', הוא בחינת **אהבה עליונה**⁵ שנק' הר (כמ"ש במ"א בענין אברהם שקראו הר. ובענין אהרן א' ה"ר ו'). כגיגית שהוא בחי' דבר המקיף סחור כל עלמין שע"י נתעורר בהם האהבה.

... וזהו פירוש מה שאמרז"ל מכאן מודעא רבא לאורייתא. דהיינו שהתעוררות זו בלבם לקבלת התורה בבחי' מסירת נפש ובטול, עד שהקדימו נעשה לנשמע, **לא היה זה מצדס בבחירה ורצון אשר מעצמם לבד** אלא שעל ידי הגילוי מלמעלה דבחי' אהבתי אתכם על ידי זה דוקא נתעורר בהם הרצון והאהבה כו'.

ואע"פ כן הדר וקבלוה **ברצון גמור** בימי אחשוורוש. שהיה מסירת נפש בכל ישראל **מעצמם, שלא ע"י התעוררות מלמעלה בתחלה** ע"ד גלוי בחינת וימינו תחבקני. דהא אז היה בחינת הסתר פנים (ע"ד ועת לרחק מחבק) וכמארז"ל אסתר מן התורה מנין דכתיב ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא. **ואם כן היה בחינת אתערותא דלתתא מצד עצמם** וזהו הדר וקבלוה **ברצון גמור**:

וגם פירוש זה צריך ביאור:

מלבד התמיהה שתולה את אמירתם 'נעשה ונשמע', בסיבת כפיית האהבה רבה ש'כפה עליהם כגיגית', אף שבדרך הפשט הכרזת 'נעשה ונשמע' [ביום ד' בניסן]⁶ קדמה להמסופר "ויתיצבו בתחתית ההר", [ביום ו' בניסן] שממנו למדנו ש'כפה עליהם הר כגיגית' – ואיך נהפכה התוצאה ל'סיבה'⁷?

⁵ כסימוכין להפיכת 'איום' ל'חיבוק', העירני הרה"ח אליהו הכהן פרידמאן שיחי' לדיוק-מפתיע של רבנו [לקו"ש חל"ו ע' 9 הערה 19] וז"ל: "אבל ברש"י [יתרו יט, יז. בפירוש השני 'ומדרשו'] לא הובא ההמשך: 'אם אתם מקבלים' כו'. וע"פ פרש"י האוינו לב, י. ד"ה יסובבנהו משמע שלפרש"י **לא הי' בגדר הכרח אלא חיבה**..."

⁶ כמפורש ברש"י [שמות כד, א.] בד"ה ואל משה אמר.

⁷ אבל ראה קטע מאגרת קדש תש"ח [הובאה בלקו"ש יג ע' 166] שיש בזה מדרשות חלוקות וכנראה אדה"ז נקט כדעת מדרש תילים א, ד. וז"ל: "דבר אחר אני חבצלת השרון, אני הוא וחביבה אני שהייתי חבויה בסיני **שכפה עלי ההר כגיגית**. שנאמר (שמות יט, יז) ויתיצבו בתחתית ההר. ובשעה קלה [=מיד לאחר זי] הרטבתי במעשים טובים כשושנה, ואמרתי, (שם כד, ז) כל אשר דבר ה' **נעשה ונשמע**."

התמיהה העיקרית בפי' אדה"ז היא: דלדבריו נשללה מעם ישראל
ה'בחירה' בהחלטתם אם לקבל את התורה אם לאו.

ושלילת-הבחירה על פי פירושו, היא עמוקה יותר מהפירוש הפשוט
ש'איים' הקב"ה למחצם ולקברם בכבוד ההר, מפני ש'איום' רק
משפיע על דעתו, אבל עדיין ה'רצון' שלי ברשותי ויכול אני להחליט
שאני מתעלם מה'איום' ומתעקש נגדו [ע"ד שבצד הנגדי מי
שמאיימים עליו בהריגה אם לא יעבוד עבודה זרה, הרי למרות סכנת
החיים שלפניו, עדיין יש לו 'בחירה חפשית' להתנגד לגוי האונסו]

משא"כ לפי' אדה"ז: 'לא היה זה מצידם בבחירה ורצון אשר מעצמם
לבד', היינו שהשפעת האהבה העליונה ש'נכפתה עליהם', חדרה לתוך
ה'רצון' שלהם ושיתקה אותו, כלשונו הקדוש: 'שאהבה זו תחבקני
לכנס' ומקפת אותו מכל צד אפי' לבחי' אחוריים עד שאינו מניחו
לפנות ממנו ומוכרח להיות עומד עמו פב"פ...

וחזרנו למעין-קושייתו של המהר"ל: וכי איזו זכות היא
לישראל שאמרו 'נעשה ונשמע', אם היה זה ללא בחירה ורצון?
הלזאת ייקרא 'קבלת התורה'?

'הכל כפוי והרשות נתונה'...

הבה ננסה לגשת לנושא מזוית חדשה, שאיננה רואה בזה פעולה
אלוקית שמטרתה לאיים על ה'מעוניינים'...

וכן הוא בילקוט שמעוני שיר השירים ב, רמז תתקפו: "דבר אחר מדבר במתן תורה, יונתי בחגוי
הסלע [א] שנתלש ההר ממקומו וקרבו ועמדו תחתיו שנאמר ותקרבון ותעמדון תחת ההר.
הראינו את מראיך [ב] אלו שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל. השמיעני את קולך [ג]
אלו עשרת הדברות. כי קולך ערב [ד] כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" [=אחרי עשרת
הדברות].

ואולי אפ"ל שאף שמבחינה כרונולוגית, אמנם קדמה הכרזת 'נעשה ונשמע' [כדעת רש"י] אבל
מזה שנכתבו הפסוקים שלא כסדרן בסוף פרשת משפטים, זהו הבסיס לאמור במד"ת וב'תורה
אור', שה'כפיה' (שבפ' יתרו המוקדמת) היא היא הסיבה לאמירת 'נעשה ונשמע' (שנכתבה אחריה
בפ' משפטים ועצ"ע)

מה גם שסגנון ה'איוס': 'ואם לאו פה תהא קבורתכם'⁸, איננו מתאים ליחס של אבינו אב הרחמן אל בניו, אלא א"כ טמונה בסגנון זה איזו כוונה-נסתרת במישור הרוחני.

אלא רואה ב'כפיית ההר' תיאור תמונת מצב⁹, של היקום ושל עם ישראל, שהיא פועל-יוצא¹⁰ של מעמד הר סיני, תיאור הבא להדגיש את הפלא הפאראדוקסאלי שהתרחש שם, שהוא הוא עצם המהות של 'קבלת התורה'!

ובהקדים הבעיה הידועה במחשבת האמונה היהודית, אותה מעלה הרמב"ם¹¹:

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ה
(ה) שמא תאמר: והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה, וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע? אם ידע שהוא יהיה צדיק, אי אפשר שלא יהיה צדיק! ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע, הרי לא ידע הדבר על בוריו!

ותשובתו:

דע! שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה, אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר: ...**וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא** הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי.

וכיון שכן הוא, **אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם בידי האדם ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך**, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה...

התקפתו של הראב"ד על תירוצו התמוה:

⁸ ולהעיר מאיום בסגנון 'מתוך' יותר [ילקוט שמעוני ויקרא פ"כ - רמז תרכו וז"ל]: 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי אם מובדלים אתם מן העמים, הרי אתם שלי ואם לאו, הרי אתם של נבוכדנצר מלך בבל וחבריו. [=היינו, שמאיים עליהם שיגלו לבבל וישתעבדו לנבוכדנצר] ותו לא!

⁹ ע"ד המבואר בתורת החסידות, ש'קריעת ים-סוף' איננה רק פעולה יזומה למטרת הצלת יוצאי מצרים, אלא היא משקפת את המצב של חיבור עלמא דאתכסיא עם עלמא דאתגליא, כמו"כ נס 'רואין את הקולות', איננו לתועלת ה'חירשים'... אלא משקף את האטמוספירה של מעמד הר סיני, בו המושגים-הרוחניים ה'נשמעים' [בשכל בלבד] הפכו להיות 'נראה' [אלוקות במוחשיות].

¹⁰ ולהעיר שבריו מקומות בחז"ל ומפרשי התורה הלשון היא 'כפה עליהם הר כגיגית', כפעולה של הקב"ה, ברם, רש"י שינה ללשון 'סבילה': 'ומדרשו: שנתלש ההר ממקומו ונכפה עליהם', היינו שכך 'נפעל' בעולם, כתוצאה מהאטמוספירה של מעמד הר סיני!

¹¹ בפ"ה מהל' תשובה ה"ה. עיי"ש.

נהגת הראב"ד: א"ל לא נהג זה המחבר מנהג החכמים, שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבס ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה.

הראב"ד הבין את תשובת הרמב"ם כהתחמקות אל חיק האמונה, טענתו היא, מי שאין בכוחו לקיים 'דע מה שתשיב לאפיקורס', אל ייזום דיון בשאלות אפיקורסיות! ומה הראב"ד עונה על כך?

תשובת הראב"ד

ואע"פ שאין תשובה נלחת על זה, טוב הוא לסמוך לו קלת תשובה ואומר ... שהבורא הסיר זו הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עליו אף ידעתו גזירה אצל הוא כידיעת האלפגונינים שיודעים מכח אחר מה יהיו דרכיו של זה ... וזו הידיעה אינה גזירה – וכל זה איננו שוא:

הצעת הראב"ד היא שנראה את ידיעתו של הבורא מראש, כ'צילום-העתיד', כל צלם איננו 'יוצר' את התמונה, אלא 'קולט' אותה, אלא שהקב"ה [בהיותו 'היה הווה ויהיה' מעבר למיגבלות הזמן] אצלו ה'עתיד' כבר התרחש, אי לכך, 'מצלמתו' קולטת מה שהאדם 'יבחר' בעתיד!

ומאחר שידיעתו של הבורא איננה 'יוצרת' את העתיד, הרי שאיננה משפיעה על 'חפשיות הבחירה'!

ברם, מעיון בלשון הראב"ד בפתיח-תשובתו ובסיומה, נבחין שאיננו שלם עם תשובתו שלו [אף שמהיבט שטחי הצליח 'להסביר' שאין הידיעה מראש סותרת את בחירת האדם]

וכפי הנראה ידע הראב"ד [שהיה גם מקובל בתורת הנסתר] שלא יתכן לומר ש'ידיעתו' של הקב"ה היא 'פועל יוצא' מעובדת הבחירה העתידית, כי הקב"ה הוא תמיד 'סיבה' לכל ולעולם איננו 'מושפע' מנתונים, אלא הוא יוצרם!

כמפורש בספר התניא פרק מח

אבל הקב"ה דכתיב ביה: כי לא מחשבותי מחשבותיכם כו' הרי מחשבתו ודעתו שיודע כל הנבראים מקפת כל נברא מראשו ועד תחתיתו ותוכו ותוך תוכו הכל בפועל ממש.

למשל כדור הארץ הלזו, הרי ידיעתו ית' מקפת כל עובי כדור הארץ וכל אשר בתוכו ותוך תוכו עד תחתיתו הכל בפועל ממש שהרי ידיעה זו היא חיות כל עובי כדור הארץ כולו והתהוותו מאין ליש...

וא"כ הדרא קושיה לדוכתא: אם ידיעתו אמנם 'יוצרת' את העובדות, הרי זה סותר לחלוטין את תכונת ה'בחירה'!

דילמה-מקבילה באמונה

סתירה-דומה ישנה במקביל גם בין שני עקרונות אמונה, שהם הפכיים זה מזה¹²:

מחד, ברור לנו שמאחר ועצמותו ית' היא בלי גבול מוחלט, זה אומר, ש'אין דבר חוץ ממנו', כלומר, לא רק אשר לשום נברא אין 'נוכחות-אמיתית', אלא שאפילו 'עשרת המאורות', אינן מציאות כלל והרי הן כמו אותיות הדיבור בטרם הופיעו אפילו ברמת מחשבה, והיו בלועות בפוטנציה של 'תת-המודע', כזיו השמש בטרם יצא מגוף כדור השמש, שם קרן האור איננה מובחנת כלל.

אך מאידך, הרי תורת אמת אומרת "ויאמר אלקים", כלומר, המשילו זאת ל'דיבור', שמעצם הגדרתו הרי הוא מצוי מחוץ ל'דובר', הוי אומר, שהאנרגיה המהווה את הנבראים היא 'תופעה מצוייה' מחוץ לקב"ה!

ואי אפשר לומר, שמא ה'נוכחות' של נבראי תבל ומלואה איננה אלא 'אשליה-סובייקטיבית' ובאמת לא קיימת שום מציאות כלל מלבדו, שא"כ נשמט הבסיס של כל התורה והמצוות, שהרי אם 'המצטווה' איננו קיים וגם ה'חפץ' של המצוה איננו קיים, אזי אין 'בחירה' ולא 'שכר ועונש' ומה מקום היה לכל התורה?¹³

על כרחך, שמציאות האדם כולל ה'אני' הבוחר שבו, היא 'אמת-אובייקטיבית' מוחלטת, שהתורה מעידה עליה, ולכאורה זה סותר את העיקרון שכל דבר שהוא 'בלי גבול' מוחלט, אין שום דבר מחוץ לתחומו, שהרי אין לו תחום כלל.

¹² ראה בכל האמור בתניא פרק כ"א.

¹³ ראה רמב"ם פ"ה מהל' תשובה ה"ג וה"ד.

פאראדוכס זה מקביל לפאראדוכס של 'הכל צפוי והרשות נתונה' ושניהם זועקים לפתרון!..

תשובת הרמב"ם – לוגית!

ברם, בהתבוננות חוזרת בלשונו הזהב של הרמב"ם בתשובתו, נבחין שאיננו מתחמק, אלא שענה תשובה לוגית¹⁴, אלא שלא זכינו לקלוט את 'תירוצו'¹⁵ ממבט ראשון:

הרמב"ם מלמדנו יסוד עצום באמונה, אשר 'כל יכוליותו' של הקב"ה איננה רק בשליטתו על חוקי הטבע, אלא שגם 'חוקי-ההגיון' אינם מגבילים אותו, על כן בניגוד למקובל בשכל-אנוש אשר 'פאראדוכס' הוא בלתי אפשרי! ועל כרחך, אחד מצדדי הפאראדוכס איננו נכון...

הרי אצל הקב"ה – שהוא יצר את 'חוקי ההגיון' – יתכן אפילו שיחולל פאראדוכס ושני צדדיו אמת, למרות היותם הפכיים!

למה"ד? לפני כמאה שנה היו מגדירים את האפשרות שאדם 'ירחף' בחלל בחוסר משקל, כ'אשליה-חולנית', שהרי זה מנוגד ל'חוק המשיכה'!

כיום יודעים אנו שכח המשיכה שורר רק באטמוספירה שלנו, אך מחוץ לאטמוספירה חוק זה איננו מחייב כלל

והנמשל: 'חוקי ההגיון' תקפים רק באטמוספירת ההגיון, אך הבורא שאיננו מוגבל ואיננו כפוף ל'הגיון', אצלו יתכן שיחולל 'דבר והיפוכו', אף שאנו 'אזרחי עולם השכל', לעולם לא נוכל להבין כיצד¹⁶ זה אפשרי.

נמצא שהפלא הכי גדול ביקום הוא, זה שמצד אחד 'ידיעתו מראש' של הבורא, היא 'היוצרת' את כל תרחישי העתיד [היינו שהנברא אינו

¹⁴ עיין לעיל בתשובתו הפותחת במילים: 'דע שתשובת שאלה זו... אבל צריך אתה לידע ולהבין... [ובסוף תשובתו:] 'ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה'! – הרי שראה את תשובתו כ'לוגית'

¹⁵ ראה הערת ר"ד ערמאה על הראב"ד: 'לו הבין דברי הרב לא הקשהו וכבר ביאר דעתו למבינים דבריו והאריכות אך למותר..'

¹⁶ וישנן דוגמאות ממדעי הטבע על תופעות סותרות שכל אחת מהן מוכחת מדעית, אף שאין השכל מבין כיצד מתקיים פאראדוכס שכזה [כגון: הגדרת ה'אור' כחלקיק וגם כגל?]

אלא דמות המוקרנת על הבר, ואין לו שום 'אני' שיכול לבחור] ומאידך, קובע הקב"ה שה'אני' של האדם הוא 'מציאות אמיתית' שיש לה 'בחירה חפשית'!

ואף ש'בלי גבול' [מעצם הגדרתו] איננו יכול לדור בכפיפה אחת עם 'גבול', אלא או שה'בלי גבול' יעלים את נוכחותו או שה'גבול' יימס וייעלם...אמנם הקב"ה איננו מוגדר כ'בלי גבול', כי עצמותו יתברך היא למעלה גם מ'גבול' וגם למעלה מ'בלי גבול'¹⁷ ועל כן בכוחו לאחדם בו זמנית!

פלא-ה'גיגית'

קודם קבלת התורה, העולם מצד עצמו אמנם 'איננו מציאות', שהרי 'אין לך דבר חוץ ממנו' ומאחר ש'לית אתר פנוי מיניה', נמצא שהתחושה הבסיסית של ה'אני' כאוטונומיה שיש לה 'סמכות בחירה' – לכאורה, איננה אלא 'אשליה סובייקטיבית'...

אבל מאחר ותכלית הבריאה נעוצה ברצונו העצמותי ש'נתאוהה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים', היינו שאור אין סוף של קדושת המצוות יחדור אל החפצים-הגשמיים ויקדשם, והדבר יעשה ב'בחירתו החפשית' של האדם המצווה, דווקא!

הרי בזה העניק הבורא ה'כל יכול' לכל היקום תוקף של 'מציאות' – אובייקטיבית' ולאנושות, תוקף של 'אני' שיש לו 'אוטונומיה' – אמיתית' מוחלטת, ש'בחירתו-חפשית', למרות שזה מנוגד להגדרה 'אין לך דבר חוץ ממנו', שהרי 'אם אין אני לי [אם אין לי 'אני'] אזי מי לי? מי מצווה לי מצוות?...

ובזה יובן הביטוי "ויתייצבו בתחתית ההר", זה עתה בהחלטתם 'לקבל' [מרצונם החפשי] את התורה קבלו ישראל 'יציבות'! [למרות אור האין סוף החופף מעליהם, האמור לשלול מציאותם]

¹⁷ ולהעיר מלשונו הנדירה של בעה"ט על הפסוק [שמות יט, יז]: "וז"ל: בתחתית ההר - והר סיני: מלמד שנתלש ההר ממקומו ונעשה כהר על גבי הר: [כלומר, מישור- סמל ה'גבול', הר- סמל ה'בלי גבול', הר על גבי הר - מסמל שהוא למעלה גם מ'בלי גבול' - היינו 'עצמותו ממש'].

על כן נקטו חז"ל את הביטוי כ'גיגית' דווקא, שהרי אילו התכוון הקב"ה לאיים עליהם ש'ימחצם' למוות, כפשוטו, עדיף היה שההר לא יהיה חלול... שהרי אם תהפוך 'גיגית' על להקת-נמלים, לא יימחצו שם, אדרבה, הם יטיילו להם ב'חפשיות' מתחתיה.

וזו הכוונה 'פה תהא קבורתכם', כלומר, אם לא תאמצו את אופציית ה'בחירה החפשית' מרצונכם, מתוך הנחה-מוטעית שבין כך וכך 'הכל כפוי' עקב ידיעתו של הקב"ה מראש ומה שיהיה יהיה... אזי באמת יתברר שאליבא דאמת, אמנם 'אינכם מציאות' כלל, הנכם 'קבורים' תחת הר ה'אינסופיות' המאפסת את קיומכם!

דווקא בגלל שאמרו מרצונם החפשי: "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", נעשה ההר 'חלול' כאותה 'גיגית', בזה התאפשרה 'מציאותם' העצמאית, למרות שהר האינסופיות מעלים על כל 'קיום' ש'חוץ ממנו'!

וזהו גם סוד המשך דברי חז"ל, אשר גם על כל היקום 'איים' הקב"ה באיום-דומה:

מסכת שבת, פח,א

דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב 'ויהי ערב ויהי בקר יום הששי' - ה"א יתירה למה לי¹⁸? מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר להם: אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין, ואם לאו, אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו...

זה תמוה: מאי משמע 'מחזיר אתכם'? היה לו לומר: אני אחריב אתכם מכאן ולהבא?

אלא כאמור, אילולא קבלו ישראל את אופציית הבחירה מרצונם, הרי היה מתברר למפרע [רטרואקטיבית] שכל היקום אין לו 'ממשות' בתוך ה'אין סוף', א"כ אין כאן 'תחתונים' כלל!

נמצא שהאפשרות-היחידה למימוש ה'נתאוה' שרצה דווקא בפאראדוקס הזה: ש'מציאות אוטונומית' תחולל את עשיית הדירה לו יתברך, ולו לא היו מקבלים ישראל את התורה מרצונם האוטונומי, היתה חסרה התממשות 'תאוות עצמות' יתברך, והיתה מתבטלת כל

¹⁸ שהרי בשאר ימי בראשית נאמר 'יום שני' [וכדומה] ולא 'יום השני'.

המציאות של היקום רטרואקטיבית [=מחזיר אתכם לתוהו ובוהו]
לא בגלל 'איוס', אלא כ'פועל יוצא' מהתבטלות התכלית!

כלשון רש"י: ש'נכפה עליהם כגיגית' הוא ביטוי להתרחשות 'הפלא-
הפאראדוקסלי': אשר מצד אחד, קיום התורה והמצוות ממשיך אור
עליון אינסופי את תוך היקום, דבר שהיה אמור 'לאפס' את ה'אני' של
האדם ושל היקום.

ומאידך, נותר ב'תוכיות-ההר' מרחב 'חלול', המאפשר את
'מציאותם היציבה' והמוחלטת של ה'תחתונים', בהתאם ל'נתאוה'
של עצמותו ה'כל יכול', שרק מכוחו¹⁹ מתאפשר הפאראדוקס של
'דירה בתחתונים'!

"ויעל עֲשָׁנוּ כְּעָשָׁן הַכֶּבֶדֶשׁ"

ולסיום נתייחס גם לתירוץ התוספות על השאלה: כפיה זו למה לי?

תוספות שבת פח, א.

כפה עליהן הר כגיגית – ואף על פי שכבר הקדימו נעשה לנשמע? שמה יהיו
חוזרים כשיראו האש הגדולה שילאכה נשמתן.

זה שהוסיפו: 'שיצאה נשמתן', מתחבר יפה לאמור לעיל, שפחדו
מתחושת 'איבוד האני' שלהם, על כן 'כפה עליהם את ההר
כגיגית', לאמר, למרות הגילוי האינסופי העצום, יצאתי לכם
'וואקום', בו תשארו אוטונומיים ובעלי 'בחירה חפשית' בתוך
הגילוי האינסופי ותתקיים תכלית הבריאה!

אבל מהיבט היסטורי-אקטואלי, אפשר גם לראות ב'רתיעתם'
מהאש הגדולה, חשש מ'המחיר הכבד' הכרוך בקבלת התורה:

¹⁹ ע"ד הכלל ההלכתי: 'מצוותיה אחשביה'. [עצם היותו 'מצוה' העניקה לחפץ 'חשיבות'].

ובהקדים²⁰, כל התיאור הדרמטי של הרקע למעמד הר סיני 'רועש' ביותר והאש והעשן 'מלהטים',

190 שמות פרק יט

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהִיט הַבָּקָר וַיְהִי קֶלֶת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקָל שֹׁפָר חֲזָק מְאֹד וַיַּחֲרֹד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: (יז) וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתְּיָצְבוּ בְּתַחֲתֵית הָהָר: (יח) וְהָרְ סִינִי עָשָׂן כָּלוּ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו יְדֹד בָּאֵשׁ וַיַּעַל עָשָׂנוּ כְּעָשָׂן הַכֹּבֵשֶׁן וַיַּחֲרֹד כָּל הָהָר מְאֹד:

מה נהייתה פה? הלא מן הראוי היה שיהיה יום בהיר ושקט קוסמי, שיאפשר לקלוט בשלווה את המסרים של עשרת הדברות ב'קול דממה דקה', למה להחריד?

ברם, כאשר הופיע משה רבנו והציע לפני השרידים [שהוא הצילם משעבוד מצרים באותות ובמופתים] תורת חיים מפי הבורא, תורה המקיפה כל חיי העם בכלל ובפרט, שהיא תהיה ה'חוקה' של עם ישראל העומד להכנס לארץ טובה ורחבה, שמחו העם וצהלו ויאמרו בחפץ לב מתוך 'הכרת תודה' עצומה: "נעשה ונשמע".

אבל הקב"ה קורא הדורות מראש, ידע שיבוא יום והעם יחטא וייצאו לגלויות איומות, יעברו עליהם חורבנות, גזירות שמד, אינקוויזיציות ומסעי צלב ויסבלו סבל רב מרדיפות העמים בגלל דתם ותורתם...

רצה להתנהג עמדם ב'שקיפות', כחובת 'הגילוי-הנאות' לגבי 'מחיר העיסקה' וסיכונה, הראה להם את הקולות של האדומיים הצוחקים למשבתם באמרם 'ערו ערו עד היסוד בה', את ה'ברקים' ו'הלפידים' בהם הציתו הרומאים את בית המקדש, את שעטת פרסותיהם של

הסוסים וקלגסיהם הקוזאקים בפרעות ת"ח ות"ט ואפילו את 'עשן הכבשן' בהם יישרפו מיליוני קדושים על ידי קלגסי היטלר ימ"ש... וכל זאת יבא עליהם רק עקב 'נטל-הסגולה', עקב היותם עם התנ"ך והתלמוד...

²⁰ בכל האמור לקמן ראה 'שבת ומועד בדרוש ובחסידות' – של אברהם קריב [ע' 175].

מחיר כבד מאד זה ש'ראו', הרתיעם מחשש לגורלם העתידי של צאצאיהם במשך אלפיים שנות סבל, עקב התורה הזו שהם עומדים לקבל, עד שחשבו שעדיף להם לוותר עליה, להיות 'עם נורמלי' ואז גם אם יגלו לבין העמים, ייטמעו ויתבוללו בחברה האנושית ולא יהפכו להיות נושא לרדיפות ושנאה תהומית יוקדת!.. חשש זה משתקף מתירוצם ה'תוספות': 'שמא יהיו חוזרים כשיראו את האש הגדולה'...

היה כאן חשש לנסיגה-רגשית מהצהרתם החגיגית 'נעשה ונשמע'...

על כן 'כפה עליהם הר כגיגית' לרמוז להם, שרק התורה הזו שהם מקבלים עתה, היא תוכל להגן עליהם ולתת להם עוז לשרוד את כל התופת הצפויה להם, כאותה 'גיגית' המכסה ומגינה על כל מה ש'בתחתית ההר'...

אל תנסו לברוח מה'גיגית', כי לעולם לא תוכלו לברוח מגורלכם, גורלו של 'עם סגולה', אדרבה, ללא ה'גיגית' – 'שם תהא קבורתכם'... שם בגלויות העתידיות 'תאבדו' חלילה, ללא הגנת התורה!

לסיכום, גורלו של כלל-האומה, 'נכפה' עלינו מאת ההשגחה העליונה, אבל יש לאומה בחירה 'לטייל' בחפשויות הלך ושוב ב'חללה של הגיגית', עליות ומורדות במצבה הרוחני, אבל בכל מצב איננה יכול לחרוג מתחומה של השליחות הסגולית להיות 'אור לגויים' ולהשכין את הקדושה ואורו של הבורא בתוך העולמות התחתונים!

תשורה-כגיגית

לאורחינו הנכבדים

שבאו להשתתף בשמחת הכנסת בננו שי'

לברית-המילה

כ"ו בא"ר ה'תשע"ה

יסוד שביסוד

הרה"ח אברהם יונה שיחי'

וזוגתו מרת אסתר רחל תחי'

סופר